

„BESKONAČNO SKROLANJE” I PRAKSE UPRAVLJANJA POZORNOŠĆU U KORIŠTENJU DRUŠTVENIH MEDIJA NA MOBITELIMA

Zlatan Krajina :: Antonija Čuvalo

IZVORNI ZNANSTVENI RAD / DOI: 10.20901/ms.14.27.1 / PRIMLJENO: 03.01.2023.

SAŽETAK U članku istražujemo kako korisnici mobitela upravljaju pozornošću kroz interakciju s društvenim medijima na mobitelima, gdje je sadržaj prezentiran kroz tzv. „beskonačno skrolanje” (engl. infinite scroll), tj. beskrajno nizanje novog sadržaja s ciljem što duljeg zadržavanja korisnika. U teorijskom dijelu „skrolanje” definiramo kao povijesni nasljednik prezentacije televizijskog programa kao neprekinutog „toka” (engl. flow) i time povezanoga smetenoga gledanja. Međutim, naše empirijsko istraživanje pokazuje i neke do sada manje poznate dimenzije takvog korištenja medija. Naša analiza dnevnika 24 dodiplomska studenta novinarstva na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu pokazala je da korisnici razvijaju vještine brzog i kratkog komuniciranja, čime se uspijevaju nositi s kontradiktornim zahtjevom za održavanje prisutnosti i u društvenom i u medijskom prostoru. Prebacuju se između tih prostora rutinski, ne napuštajući nijedan nikad potpuno, što ih vodi i u pregovaranje pravila ponašanja.

KLJUČNE RIJEČI

MOBITEL, SKROLANJE, TOK, POZORNOST, DRUŠTVENOST

Bilješka o autorima _____

Zlatan Krajina :: Odsjek za medije i komunikaciju, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu :: zlatan.krajina@fpzg.hr

Antonija Čuvalo :: Odsjek za medije i komunikaciju, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu :: antonija.cuvalo@fpzg.hr

UVOD

Ovaj rad istražuje skrolanje (engl. *scrolling*) kao središnje iskustvo korištenja tzv. pametnih telefona. Otkad je 2006. godine u tehnološkim krugovima predstavljeno „beskonačno skrolanje“ (engl. *infinite scroll*), ono se spominje kao zaokret u korisničkom iskustvu. Riječ je o tehnici koja automatski dodaje novi sadržaj na zaslonu korisnika, odnosno bez potrebe „osvježavanja“ sučelja. Riječ „skrolanje“ (engl. *scroll*, „svitak“, „smotak“, „pergame-na“, *Englesko-hrvatski rječnik*, 1991) odnosi se ujedno i na „kretanje“ internetskim sadržajem na zaslonu mobitela (Jovicic, 2021, str. 507), dakle i na praksu korištenja. Skrolanje može biti vertikalno (gore-dolje) i horizontalno (tzv. *swipe*) te je analogno „surfanju“ internetom, što je bilo poznatije prije pojave tzv. pametnih telefona. Prostorna metafora kretanja virtualnim svijetom kroz fizičku kretanju prstom po zaslonu za vrijeme kretanja pozornosti korisnika s mobitela na neposrednu društvenu/fizičku okolinu povezuje te nako razdvojene sfere aktivnosti, virtualnu i fizičku. Ta povezanost krije dinamiku odnosa moći između korisnika i medija, koja proizlazi iz dvojnog društvenog zahtjeva za prisutnošću *offline* i *online*. Nošenje s tom tenzijom tema je našeg istraživanja.

Skrolanje je postalo i predmetom moralnih panika, odnosno strahova da je skrolanje zarazno i da pretvara korisnike u tzv. „smombije“ (engl. *smombie*, od *smartphone zombie*, bila je „riječ godine“ među mladima u Njemačkoj 2015.) (Jovicic, 2021, str. 498). Kao što ćemo pokazati, riječ je o *a priori* zatvaranju rasprave isticanjem ekstremnih slučajeva prekomjernog korištenja. Zanimaju nas većinski slučajevi uravnoteženog korištenja. Mada ravnotežu nekad nije jednostavno pronaći i održati, ona otvara prostor za pregovaranje skrolanja kao povoda za pregovaranje odnosa korisnika s medijima u svakodnevnom životu. Funkciju skrolanja stoga vidimo kao društveno uvjetovanu tehnološku inovaciju, a specifičan način njezina korištenja kao rezultat procesa integriranja skrolanja u postojeće kontekste i obrasce komunikacije. Kao što ćemo pokazati, ni naslijeđeni (rituali, norme) obrasci komuniciranja ni sama tehnološka inovacija, kao što je skrolanje, ne prolaze neokrnuti promjenom do koje dolazi svakodnevnim korištenjem. Promjena koju ćemo opisati zbiva se na razmeđu mogućnosti tehnologije i stvarnog korištenja u specifičnim društvenim kontekstima. Promjena postoji, ali je polagana i slojevita te ništa manje zamjetna. Vidimo je u tome što se normalizira podijeljena prisustnost u obje (fizička i virtualna) sfere aktivnosti, a prakse prebacivanja između jedne i druge generiraju nove društvene vrijednosti koje doprinose specifičnosti svakodnevnog života s mobilnim i društvenim medijima.

Nakon što u teorijskoj sintezi predstavimo temeljne ideje o medijskim publikama i srodnim područjima u kontekstu skrolanja, obrazložiti ćemo svoju kvalitativnu metodologiju i organizaciju istraživanja te prijeći na prezentaciju rezultata. Naše kvalitativno istraživanje, provedeno među 24 studenta novinarstva na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, obuhvatilo je njihove dnevniks s ciljem identificiranja obrazaca korištenja i interpretacije (valorizacije) skrolanja kao načina interakcije sa svijetom kroz zaslon mobitela i svijetom u neposrednoj okolini (najčešće obitelj ili prijatelji u prostorima dokolice). Identificirali smo tri tipa skrolanja: 1) upravljanje raspoloženjem i pozornošću, 2) posredovanje između kretanja fizičkim i virtualnim prostorima i 3) skrolanje vođeno notifikacijama. Također smo identificirali nekoliko tema. One pokazuju da je skrolanje povezano s

društenosti, društvenom participacijom, doživljajem „novoga u poznatome“ i tenzijama u upravljanju pozornošću. U interpretaciji rezultata oslanjamo se na pretpostavke kritičkih studija medijskih publika koje se temelje na propitivanju popularnih predrasuda o korištenju medija i oslušivanja često zanemarenoga glasa korisnika kao opozicijskih praksi (Morley, 2006). Zaključujemo da skrolanje nije samo iskustveno osiromašenje raznolikosti svijeta u tok bez cilja i prekidanje „čistih“ interpersonalnih oblika interakcije, s obzirom na to da je interakcija posredovana uvijek i oduvijek, makar jezikom, a danas nezaobilazno i medijskim tehnologijama u svakodnevicu, čiji su one neodvojiv dio (Silverstone, 2007, str. 110–111). Štoviše, skrolanje može imati i neočekivane pozitivne posljedice, poput smanjivanja neugode u napetim društvenim situacijama, relaksacije i pripreme za rad. Hrvanje s dvostrukim zahtjevom pozornosti postaje normalizirano u mjeri u kojoj je granica pozornosti i smetenosti kao i početka i kraja interakcije s medijima sve više zamagljena. Prati ti nešto (biti publikom) postaje stvar praktičnog, često neupitnog, no raznolikog sustava pogledavanja medijskog sadržaja. Moralno prihvatljivije predano praćenje i analitičko povlačenje prestaje biti superioran, a posebno jedini legitiman oblik sudjelovanja u medijskom okruženju. Kritičko sagledavanje svijeta posredovanog medijima pronalazi se, paradoksalno, u trenutcima isključivanja i uključivanja u skrolanje, odnosno izvire na marginama same medijske interakcije.

BESKONAČNO SKROLANJE, POLITIKA TOKA I NOVE VRIJEDNOSTI „ODSUTNE PRISUTNOSTI“

Kao što se za komercijalizaciju televizije 80-ih godina prošloga stoljeća govorilo da smo pozvani „zabavljati se do smrti“, tzv. *infinite scroll*, tehnika koja je zamišljena da industriji društvenih medija osigura stalno rastuću popularnost, čini to u 21. stoljeću – poziva nas da „skrolamo do smrti“. Stoga ne čudi da su njegovu pojavu inicijalno pratile moralne panike o tome da su posebno ranjive skupine poput „mladih“ koji su „zalijepljeni“ za sučelja i vrijeme provode „u tamnim sobama lica obasjanih (...) ekranima, s glavama nadvijenim nad sučeljima“ (Scarcelli, 2022, str. 108). Smatralo se da ih treba zaštititi (od strane odraslih, i to iz društveno i kulturno dominantnih skupina u društvu) – baš kao i u svim ranijim fazama istraživanja medijskih „učinaka“ (engl. *media effects*) raznih medija, tj. najprije stripova, romana, ploča, horora, potom pornografije, *walkmana*, kasnije videoigara i konačno interneta (Scarcelli, 2022, str. 108). Kritičari skrolanja oslanjaju se na psihološku komponentu te uspoređuju nagrađivanje koje skrolanje stalno obećava i nikad do kraja ne ostvaruje s onim kod kockanja („svaki put kad osvježite sučelje (...) ne znate što dolazi (...) prekrasna slika (...) [ili] samo reklama“, „Guardian“, 2017) ili zloupotrebe droga („Guardian“, 2018). Skrolanje, tvrde, korisnicima nudi uzbuđenje trenutno, uvijek dostupno, intenzivno, površno i kratko te ga brzo zamjenjuje novim, što nakon duljeg korištenja može promijeniti i neurološki put aktivacije tzv. hormona sreće, dopamina, na način da postanemo reaktivni samo na takve podražaje i da gubimo dubinu iskustva potrebnu za „razmišljanje, sjećanje, bivanje i odnošenje“ (Paasonen, 2021, str. 1–2).

Nemamo potrebu dvojiti oko upozorenja da je prekomjerno korištenje ičega, pa i društvenih medija, štetno onda kada stvara patnju i dovodi do disfunkcionalnosti na dru-

gim područjima života (npr. jačanje poremećaja sna, raspoloženja i samopouzdanja, kao i ekstreman slučaj, tzv. *hikikomori*, mladih Japanaca koji se „povlače iz društvenog života“ (Scarcelli, 2022, str. 110–111) te „strah od propuštanja“, tzv. FOMO – *fear of missing out* (Lupinacci, 2021, str. 281)). Psihološki aspekt vidimo tek kao jednu, ali ne i jedinu dimenziju u razumijevanju života s medijima. Prihvaćamo argumente o postojanju afektivne komponente izazivanja interesa i nagrađivanja kod učestalog korištenja društvenih medija. Naše istraživanje ističe nešto kompleksniju društveno-medijsku formulaciju iznenađenja. Ona proizlazi iz specifičnog povijesnog konteksta tradicionalnih medija, poput televizije i radija, gdje se uzbuđenje novim formiralo iskustvom prijenosa uživo (engl. *liveness*), koji nas, kako ističe Lupinacci, „ciljano potiču da uvijek očekujemo neočekivano“ (2021, str. 274). Kod društvenih medija uzbuđenje novim pojavljuje se učestalo i zapravo nikada ne završava jer se i samo „očekivanje“ u pravilu „ne zadovoljava“ (Lupinacci, 2021, str. 285), s obzirom na to da je i sama „život“ medija (engl. *liveness*), na svim medijima, uvijek „navodnost“ (engl. *as-if-ness*) (Lupinacci, 2021, str. 286). Novum skrolanja jest to što za razliku od medija poput televizije konstantno nudi „potencijalnu događajnost (*eventfulness*)“, koja je, „ukratko, latentna budućnost u sadašnjosti i nadolazeća značajnost prozaičnog“ (Lupinacci, 2021, str. 276). Uzbuđenje je, dakle, društvena, a ne samo psihološka senzacija, koja se tiče anticipacije onog što „*djeluje novo*“ (Lupinacci, 2021, str. 280). Stalan priljev novosti u poznatom kontekstu doprinosi osjećaju „ontološke sigurnosti“ u doba duboke medijizacije (Hepp i Couldry, 2017). Skrolanje nudi karakterističnu mješavinu sadržaja (npr. objave korisnika o tome što su skuhalo za ručak uz bok vijestima o stradalima u ratu u Ukrajini, isječka iz popularnog *reality showa* te *self-help memea*). Takva mješavina narušava narativnu funkciju medijskog teksta kao važan strukturni okvir smislene komunikacije (prezentacija složenosti svijeta u linearni tok narativa s prepoznatljivom strukturom, od početka kroz zaplet i vrhunac do kraja). Navedeni medijski i društveni aspekti skrolanja doprinose tome da je i ono jedan novi izvor osjećaja društvenosti: pripadamo društvu (i) skrolanjem (Lupinacci, 2021).

Dok zabrinuti komentatori korisnicima nude zapravo korisne savjete da postave alarm ili aplikacije koje prate koliko su *online*, nas zanima stvarna raznolika dinamika skrolanja u svakodnevici korisnika, što je i dalje sfera u kojoj se vode temeljne borbe oko značenja društvene stvarnosti i normi ponašanja. Povod za takav pristup daju nam i recentna istraživanja, poput onog Jovicic (2021), gdje u studiji o medijskim navikama mladih balkanskih imigranata u Beču vidimo ambivalentne odnose moći. Ispitanici skrolanjem krata vrijeme nametnuto nezaposlenošću i dok čekaju posao prerastaju „iz neželjenih flanera u poželjne pružatelje podataka, ali i sudionike u komercijalnim prostorima“ digitalnih medija, kao zamjene za nedostupne stvarne komercijalne prostore grada u koji su stigli, Beča (Jovicic, 2021, str. 499). Slično, „ambivalentnim“, opisuju i drugi istraživači, npr. „osjećaje“ (Paasonen, 2021) i „iskustva“ korištenja (Lupinacci, 2021). Za imigrante sudionike u istraživanju koje je provela Jovicic, davanje oznake sviđanja (*like*) postu kolege iz kluba mladih jest dodatak, a ne zamjena za interpersonalne oblike podrške (2021, str. 503). I Scarcelli (2022, str. 114–118) opisuje svakodnevno pregovaranje pravila korištenja kao rezultat aktivnog korištenja i promišljanja među pripadnicima generacije Z (primjerice, izbjegavanje mobitela u nekim situacijama, poput obiteljskog ručka, na koncertu ili u društvu s prijateljima). Postoji i pravilo stalne dostupnosti bliskim kontaktima (Lupinacci, 2021, str. 284). Uzgred

rečeno, društveni mediji služe i nizu pozitivnih društvenih funkcija, kao što je povećanje vidljivosti tema poput borbi za rodnu i rasnu ravnopravnost te klimatsku pravdu (Paasonen, 2021; vidi i nalaze Lupinacci kod korisnika koji tijekom pandemije bolesti COVID-19 pronalaze utjehu u savjetima dobivenim od drugih korisnika *online* (Lupinacci, 2021, str. 282)). Ironično, izumitelj tehnike „beskonačnog skrolanja“ Aza Raskin posvetio je kasniji dio svoje karijere educiranju javnosti o etičkom „surfanju“ i programiranju te opetovao kako je „požalio“ zbog svoje inovacije. U međuvremenu raste popularnost isključivanja s društvenih medija (digitalnog „detoksa“) radi obnove prirodnog kapaciteta ljudi za pažnjom (engl. *attention*, od lat. *ad tendere* „stretch forward“), npr. promatranjem ptica (Odell, 2019, str. 8, 112). Popularnost izbjegavanja toka, odnosno isprekidanosti sadržaja reklamnim insertima, prepoznaje i medijska industrija kao dodatni izvor zarade pa glazbene i filmske platforme u zamjenu za mjesečnu pretplatu korisnicima nude uklanjanje reklama tijekom praćenja sadržaja.

Ono što skrolanje nama čini relevantnim za istraživanje jest način na koji postavlja temeljni odnos u istraživanjima medija i publika, a to je pitanje odnosa moći institucija i korisnika te tenzije između dizajna tehnologije, društvenih normi te korisničkih praksi i iskustava. Odnos moći zamjetno se zamagljuje, što zahtijeva posebnu znanstvenu pozornost. Svjesni smo da se u kontekstu društvenih medija govori više o korisnicima (usprkos reduktivnom, tehničkom predznaku tog termina), a manje o publikama zbog netočnih pretpostavki (zapravo predrasuda) o preddigitalnim publikama kao onima koje su navodno manje „aktivne“ samo zato što ne ostavljaju digitalni trag, što je inače samo jedan i često manji aspekta njihovih aktivnosti, kao što je javno komentiranje ili dijeljenje sadržaja. Zastupamo stavove autora poput Morleya (2006) i Carpentiera (2011) da su aktivnosti publika u svakom slučaju uvijek mnogo raznolikije i svaka aktivnost, *online* i *offline*, poput prekidanja gledanja televizije ili svraćanja pozornosti s razgovora na pogledavanje društvenih medija bez ostavljanja digitalnog traga, može biti politički i društveno relevantna u pregovaranju diferencijalnih značenja medija i medijski posredovanih značenja društvenog svijeta.

Funkcije medija vidimo kao određene ne samo tehnološkim mogućnostima nego i kontekstima korištenja – televizija je bila oblikovana za smeteno gledanje u domaćinstvu, kino za fokusirano gledanje u sklopu večernjeg izlaska, mobiteli za pogledavanja u životu u pokretu (Morley, 2006). Skrolanje kao temeljnu, no empirijski nedovoljno istraženu gramatiku prezentacije sadržaja na mobitelima i ujedno dominantan način korištenja prepoznajemo kao intenzifikaciju televizijskog „toka“ (engl. *flow*), kao dio šire društvene promjene u kojoj sve više živimo (fizičko i virtualno) kroz kretanje. Televizijski je tok, ukidanjem pauze između pojedinih sadržaja, inaugurirao neprekinuti medijski sadržaj kao organizacijski fundament programa, s ekonomskim ciljevima (zadržavanje pozornosti gledatelja za vrijeme reklamnih blokova) i političkim posljedicama (poticanje smetenosti i neangažiranosti kao preferiranog modusa komunikacije koji se prelijeva i u ostale aspekte društvenog života). Tok, koji je prepoznao Williams i opisao ga kao „središnje iskustvo televizije“, vidljiv je kao specifičan tip „montaže“ programa „bez sveukupnog značenja“ (Williams, 1990, str. 95, 111). Vidi se kao ciljano preklapanje završetaka i početaka sadržaja (primjerice, za vrijeme odjavne špice jednog filma početak drugog).

Ang stoga pitanje toka postavlja kao političko i moralno pitanje medijske komunikacije i ustvrđuje kako ne samo da televizija gleda svijet kroz tok nego mi zapravo gledamo televizijsko gledanje svijeta kao toka, televizija gleda „u ime gledatelja“ (1996, str. 23–24). Oprečno gledanju u kinu, odnosno fokusiranom i voajerističkom gledanju, televizija svijet prikazuje s pretpostavkom gledatelja koji je „neuključen u prikazanu stvarnost“ i uključen „u obiteljski život dnevne sobe“, potičući razvoj „pogledavanja“ kao principijelnog modaliteta komunikacije (Ellis, 1982, str. 24). Skrolanje podržava takvu interakciju te dodatno zamagljuje inherentne odnose moći jer dok imitira logiku televizijskog toka, na društvenim je medijima predstavlja kao dio slobode odabira korisnika. Ritam toka ostaje (sve manje) u relativnoj domeni korisnika; sljedeći sadržaj pokazat će se tek odgovarajućim pomicanjem prstom po sučelju prema gore ili pak dolje za vraćanje prebrzo odbačenog sadržaja. Sadržajno, skrolanje imitira tok tako što nepovezane sadržaje (žanrovski, sadržajno, pa čak i moralno) stavlja u jedinstven niz (engl. *feed*), ne obazirući se pritom na konotativno značenje koje takvo nizanje sugerira.

Pozornost kao posvećenost jednom problemu/temi predstavlja se često kao preferirani uvjet sudjelovanja u društvenom svijetu. U tom kontekstu valja primijetiti da tzv. problem smetenosti (engl. *distraction*) i manjka pozornosti nije nastao s pojavom skrolanja. Naprotiv, problem manjka pozornosti star je koliko i širenje masovnih medija te život u modernim gradovima (Simmel, 2001). Stoga je manje riječ o stvarno rješivom problemu, a više o društvenom konstrukt (mitu) koji je koristan kao povod za progovaranje o zapravo važnom problemu načina na koji smo pozvani participirati u društvenom i političkom životu: svjesni i predani ili smeteni i nezainteresirani. Posljednjih stotinjak godina ciklički se ponavlja zabrinutost (u vidu „efekta trećeg“: pogođeni su uvijek drugi) za teškoću održavanja fokusa, najprije u prometu i šumi neonskih znakova, danas u okružju multi-medijskih gradskih pejzaža s velikim ekranima. Distanciranost od urbanog i društvenog okružja rezultat je, kao što nas poučava sociološka tradicija, povijesnog razvoja ljudskog iskustva obilježenog urbanizacijom i industrijalizacijom. Proizlazi ne iz stalne izloženosti medijskim podražajima, nego je sastavni dio infrastrukture modernosti za koju je distanciranost jedan od preduvjeta preuzimanja specijaliziranih uloga, povjerenja u procedure i aktere, kao i razmjenske ekonomije (Simmel, 2001). Baš kao što Baudelaireov flaner pribjegava estetiziranom iskustvu grada u bijegu od pojedinačnih impresija te se prepušta uživanju u vizualnom spektaklu (izloga u pariškim arkadama), bez konfrontacije s drugima, tako i danas multimedijско okružje doziva pozornost čas s velikih javnih ekrana (koji šetačima izgledaju baš kao skrolanje iz kojeg iskaču slike), čas s privatnih, mobilnih ekrana (Krajina, 2014).

Klizanje palcem odozdo prema gore postalo je uobičajeno utjelovljenje života s mobilima. Ono, baš kao i listanje magazina, kako je to istražila Hermes (2009), ne znači nužno pažljivo valoriziranje svakog sadržaja, već je uobičajen način prisutnosti u društvenom prostoru, gdje se susreću potencijalno važni sadržaji. Kako ističe Hermes, „besmislenost“, a pri tom ona misli na bezvezno listanje magazina, „jest dio korištenja medija u smislu da čovjek jednostavno ne može stati i razmišljati o baš svemu što čini tijekom uobičajenog dana“ (2009, str. 516). Biti na mreži znači živjeti jedan novi oblik „odsutne prisutnosti“ (Gergen, 2002; vidi primjere o praksama „prostornog žongliranja“, istovremene

kognitivne posvećenosti mobitelu i tjelesne usmjerenosti fizičkoj okolini koju uvjeravamo da uspješno pratimo oboje u: Katić i Krajina, 2014). Mobitel je stoga digitalan kroz utjelovljeno korištenje, a ne samo kroz povezanost na mrežu: *digits* (prsti) nas povezuju s podacima (*digits*) (Moores, 2014; vidi i Jovicic, 2021, str. 508).

Kao što i prijašnja istraživanja medijskih publika pokazuju da nijanse u pozornosti imaju značenja taktičnih borbi i uzmicanja postulatima moći (Morley, 2006), tako i sada možemo pretpostaviti da su različiti oblici skrolanja relevantni kao znak različitosti. U istraživanju naoko bezumnoga gledanja reklama tijekom šetnje gradom, Krajina (2014) pokazuje da pogledavanje za šetače ima značenje održavanja prostora domaćim, s obzirom na to da medije izložene u javnom prostoru ne možemo gasiti ili premješati kao kod kuće. Tako javno postavljani veliki ekrani namijenjeni reklamiranju ili informiranju bivaju prenamijenjeni u izvore dodatnog uličnog osvjetljenja ili lažni fokus, u prvom slučaju u situaciji premale osvjetljenosti i osjećaja nesigurnosti za žene, a u drugom za sve koji u izbjegavanju direktnog pogleda nadolazećeg stranca gledaju u ekran, praveći se da čitaju (Krajina, 2014). Konzumacija medija nadaje se, stoga, kao proizvodnja (novih značenja). Skrolanje je, kako ćemo pokazati, slično: „beumno“ koliko i „smisleno“ (Hermes, 2009). Ono je oblik sudjelovanja u dvjema društvenim formacijama: ostajanja u toku s mrežnim kontaktima i suprisutnim interakcijama. U studijama koje su promatrale skrolanje kao izvor informiranja i reprezentacije svijeta, vidimo aktivno kreiranje „repertoara“ navika korištenja i korištenih sadržaja, kao kod Čuvalo (2016) te Mathieua i Pavličkove (2017). Potonji autori zaključuju za svoje sudionike da „njihov odnos sa sučeljem nije tek mehanički ili tehnički, nego također interpretativan“ (2017, str. 5). Kroz aktivnosti kao što su kretanje „prema gore“ (kroz postavke filtera) i „prema dolje“ (zaustavljanje ili ubrzavanje skrolanja) korisnici aktivno (mada rutinski) „pregovaraju finu ravnotežu između dobivanja za njih relevantnih informacija u *feedu* i skrivanja informacija o sebi kroz skrolanje“ (2017, str. 10). Tako korisnici „aktivno konstruiraju svoj svijet života“ unutar ograničenja koja nudi tehnologija (2017, str. 11). Život s medijima nije jednostavan, slaže se i Savolainen (2007). Njegovo istraživanje, provedeno još prije, pokazuje da korisnici razvijaju vještine nošenja s „informativnim preopterećenjem“ (engl. *information overload*) (Savolainen, 2007). Njegovi intervjui pokazali su dvije strategije: aktivno „filtriranje“ bitnog od nebitnog *online* i „povlačenje“ iz medijskog svijeta kad su u pitanju *mainstream* mediji (Savolainen, 2007; usporedi sa sličnim rezultatima za skrolanje u Scarcelli, 2022, str.114–115).

Stoga je čavrljanje, bilo *online* ili *offline*, jedan važan izvor, a ne narušavanje pripadanja, samo što je ono sada prepoznato i *online* i *offline*. Vidimo to u slučaju skrolanja među korisnicima mladenačkih klubova pretežno iz redova siromašnih doseljeničkih obitelji s Balkana u Beču, gdje skrolanje posreduje (medijatizira) „svakodneвне borbe koje mladi osjećaju s nezaposlenošću, čekanjem (posla) i dosade“ (Jovicic, 2021, str. 498). Dok su fizičkim kretanjem (migracijom) stigli i zapeli (čekajući društveno kretanje iz nezaposlenosti u zaposlenost), skrolanje im služi kao metaforička „šetnja društvenim i komercijalnim arkadama“, tj. trgovinskim prostorima grada gdje im razna dobra ostaju nedostupna, ali postaju oblik socijalizacije kao tema za razgovor (Jovicic, 2021, str. 498). Samo skrolanje prepoznatljiva je praksa utjelovljene prisutnosti, a ne odsutnosti, u prostoru mladenačkog kluba (Jovicic, 2021, str. 498). Slično, intenzivno slanje poruka, u grupama suprisutnih

korisnika koji zajedno komentiraju i reagiraju na razmijenjeni sadržaj, dio je pak južno-korejske *cheong* kulture (kulture stalne bliskosti) mladih u urbanim središtima, kao i jamajkanskog „toast“ dobacivanja na ulici u karipskoj kulturi (Morley, 2017, str. 174–175) te, u konačnici, mediteranske kulture promenadnog pogledavanja kao važnog mjesta vidljivosti i društvenosti kojem pripadaju i naši ispitanici. I dok globalne studije pokazuju da skrolanje ne dokida društvenost, nego je proširuje, proširenje se odnosi na održavanje postojećih krugova bliskih ljudi. Drugim riječima, dostupniji su nam znanci, dok su neznanci posljedično sve dalji. Kako ističe Morley (2017), sažimajući navedene studije, mobiteli nas „čahure“ (engl. *cacoon*) u postojeće skupine i time čine izdvojenima iz tradicionalnog potencijala javnog prostora, koji se tiče izloženosti strancima i izazova različitosti. Prije nego što prezentiramo rezultate našeg istraživanja tog složenog procesa „smještanja“ skrolanja u svakodnevicu i prilagodbe svakodnevice skrolanju, obrazložiti ćemo primijenjenu metodologiju.

METODOLOGIJA

Iskustvo skrolanja i njegovo mjesto u svakodnevici mladih istražili smo kvalitativnom metodom dnevnika na prigodnom uzorku intenziteta (Patton, 1990) od 24 studenta (8 studenata i 16 studentica) prve godine preddiplomskog studija novinarstva Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Oni su se dobrovoljno javili (Seale, 2018). Uvriježilo ih se svrstavati u generaciju Z (rođeni 2004. ili 2005. godine) ili drugu digitalnu generaciju nakon milenijalaca, odnosno generaciju čiji pripadnici nisu iskusili i nemaju sjećanje svijeta bez mobilnih telefona, interneta i društvenih medija (Pew Research, 2019). Svjesni znanstvene upitnosti takvih klasifikacija (Woodman i Wyn, 2015), dali smo studentima da sami procjene koliko se identificiraju s predodžbom o sebi kao osobama koje rutinski i vješto koriste pametne telefone. Analiza dnevnika na takvu samoprocijenjenu uzorku intenziteta omogućit će nam uvid u etnometode skrolanja koje nam govore koje mjesto ono ima u svakodnevici korisnika te kako se ujedno mijenja i sama svakodnevica. Studenti su prije potpisivanja suglasnosti o sudjelovanju upoznati s temom i ciljevima istraživanja, metodom i uputama za pisanje dnevnika. Studenti su imali zadatak promatrati i što detaljnije opisati korištenje mobilnih telefona tijekom 24 sata, i to tijekom dva unaprijed odabrana dana: u subotu 5. studenog i u utorak 8. studenog 2022. Dnevnicima omogućavaju uvid u iskustva i značenja praksi skrolanja, a kontekst je ono subjektivno važno iz perspektive onoga tko skrola. Dnevnici izbjegavamo intruziju karakterističnu za druge kvalitativne metode, poput intervjua ili promatranja, gdje su subjekti istraživanja podvrgnuti neposrednom pogledu istraživača, koji su u ovom slučaju i njihovi profesori. Dnevnicima tako daju sudionicima istraživanja određenu autonomiju i moć da sami kontroliraju istraživački proces i razine otkrivanja privatnosti s kojima se osjećaju sigurno. Hijerarhija odnosa moći između studenata i profesora nastojala se ublažiti time što su profesori najprije studentima prezentirali svoje dnevnike. Time se barem u određenoj mjeri uspostavljaju demokratičniji odnosi moći u kontekstu istraživačkog procesa te se stvara odnos povjerenja između istraživača i subjekta istraživanja koji pak omogućuje otvorenost u opisivanju subjektivnih iskustava. Pri razmatranju rezultata ove studije ipak treba uzeti u obzir ograničenja takvog prigodnog uzorka, što smo nastojali prevladati

teorijskim zasićenjem. Odmah nakon preliminarnе analize dnevnika, radi triangulacije i dodatnih pojašnjenja, organizirali smo i *online* diskusiju u zatvorenoj grupi kreiranoj preko aplikacije Microsoft Teams, u kojoj su sudjelovali isključivo studenti koji su potpisali suglasnost o sudjelovanju u istraživanju, gdje smo studente zamolili da komentiraju odabrane tipične citate.

Studenti su, dakle, imali zadatak promatrati i što detaljnije opisati korištenje mobilnih telefona kroz 24 sata tijekom dva unaprijed odabrana dana: u subotu 5. studenog i u utorak 8. studenog 2022. I drugi su istraživači, sa sličnim istraživačkim ciljevima, koristili kvalitativnu metodologiju te vrlo slične metode. Paasonen (2021) je za istraživanje raznolikosti emocionalnog iskustva (afekta), što je objavljeno kao znanstvena monografija, obradila 174 studentska eseja; Mathieu i Pavličková (2017) obradili su 11 intervjua s korisnicima Facebooka; Savolainen (2007) je obradio 20 intervjua s korisnicima interneta. Jovicic (2021) je godinu dana provodila promatranje sa sudjelovanjem u dvama mladenačkim klubovima u Beču. Lupinacci (2021) je pomoću metode dnevnika i intervjua analizirala korištenje društvenih medija 20 osoba iz različitih dijelova Londona. Naša je pak analiza kombinacija tematske analize zapisa korisnika (Lupinacci, 2021), što smo uz našu temeljitu studiju literature te dubinski pregled sadržaja dnevnčkih zapisa, uz naknadne grupne razgovore, odabrali kao adekvatno za ciljeve ove studije. Tematska analiza prema Lupinacci (2021) prikladna je za identifikaciju zajedničkih značenjskih obrazaca u zapisima ispitanika u kojima oni opisuju svoje iskustvo, osjećaje i ponašanje u određenom kontekstu. U interpretaciji je naš fokus na pokušajima korisnika da se nose (tj. da djelomično, ali uvijek aktivno, prihvaćaju ili odbijaju) interpelacijski zov tehnologije koja ih poziva na beskrajno skrolanje (Kingwell, 2019). Citati koji su navedeni kao ilustracije naših argumenata u idućem su poglavlju prezentirani anonimno, a ispitanicima su dodani pseudonimi s početnim slovom Z.

REZULTATI: SKROLANJE U SVAKODNEVICI GENERACIJE Z

Rezultate istraživanja prezentirat ćemo tako što ćemo najprije ukratko navesti tipologiju skrolanja koja proizlazi iz naše analize kao potencijalno koristan smjerokaz za buduća istraživanja. Potom ćemo dubinski obrazložiti ključne teme i njihove dimenzije u analiziranim dnevnčkim zapisima. Zajednički im je fokus na tome što subjektima znači skrolanje u svakodnevnom kretanju fizičkim i virtualnim prostorima, pregovaranju definicija društvenosti i upravljanju pozornošću u različitim društvenim situacijama.

Tipovi skrolanja

Kao što pokazuju i prethodna istraživanja, skrolanje doprinosi ambivalentnosti suvremenog medijskog iskustva koja se očituje u uklopljenosti medijskih tehnologija u svakodnevicu u mjeri u kojoj one postaju neodvojive i neupitne. Ipak, u analiziranim dnevnčkim zapisima uočljivi su dominantni tipovi skrolanja: upravljanje pozornošću/raspoloženjem, upravljanje kretanjem virtualnim i fizičkim prostorima i prepuštanje skrolanju vođenom notifikacijama.

Kao oblik korištenja tzv. osobnih medija i komunikacije (mobitela) skrolanje se veže uz samoregulaciju, odnosno uz različite osobne potrebe i predstavlja način na koji se akteri nose s izazovima svakodnevice u tekućoj modernosti (Bauman, 2011). Skrolanje ujedno izražava individualni sustav vrijednosti, kao, primjerice, odnos prema radu i norme ponašanja, uključujući društvene konvencije te posredovanje između kretanja virtualnim i fizičkim svijetom. Niže citirani zapisi odražavaju tip korištenja gdje skrolanje izražava *upravljanje pozornošću i raspoloženjem*:

Pada mi koncentracija i sve se teže fokusiram na rad i imam želju uzeti mobitel i opustiti se, uzimam pauzu i palim mobitel, na instagramu gledam informativne stranice sa vijestima i informiram se o tome što se događa u svijetu. Odgovaram prijateljima na poruke. Ulazim i na mrežu VSCO i gledam što su moji prijatelji objavili. (Zlatka)

To nas podsjeća na važnost uzimanja u obzir emocija i raspoloženja pri razumijevanju obrazaca upotreba tzv. osobnih medija, poput mobitela, kao što je istaknuto prije u pregledu postojećih istraživanja i kao što vidimo u ovom zapisu:

Provjeravam društvene mreže i notifikacije te čitam vijesti iz Hrvatske i svijeta ... Ubrzo ih zatvaram jer ne volim čitati puno negativnih stvari čim se probudim. (Zrinka)

Skrolanje postaje dijelom razbuđivanja ili uspavlivanja, ali i dijelom problema nedostatka koncentracije, kao u primjerima koji slijede:

Trebala bih učiti, ali nemam koncentracije pa stalno radim pauze u kojima uzimam mobitel, uglavnom gledam videa na Tik Toku. Čujem kako me mama zove da siđem na ručak. (Zora)

Čitajući literaturu za seminarski rad zaspala sam na kauču, budim se i prvo uzimam mobitel. Odgovaram na poruke iz raznih grupa sa prijateljima, „provjeravam“ šta ima novo na Instagramu i palim laptop da nastavim s radom. U pozadini puštam glazbu na YouTube-u da se potaknem na rad. (Zlatka)

Tehnološke mogućnosti i određeni obrasci korištenja medija tako postaju sastavni dio svakodnevice, kao što i svakodnevni kontekst određuje korištenje. Skrolanje po TikToku koje se smjenjuje s praćenjem notifikacija s Instagrama, primjerice, postaje dio ritualne pripreme na individualni rad:

Jedem ručak, imam još jako puno posla oko prezentacije na kojoj radim ali nisam koncentrirana pa uzimam mobitel i palim TikTok. Iako sam na TikToku, dolaze mi obavijesti sa Instagrama, pa povremeno uđem i odgovorim na poruku, ali se usput i zadržim gledajući feed što traje u prosjeku do pet minuta. (Zlatka)

Skrolanje tako nije tek uzrok poteškoća održavanja fokusa i pozornosti; skrolanje je i alat koji se koristi za rješavanje problema s koncentracijom i fokusom.

Uočavamo, potom, i tip korištenja koji skrolanje doživljava kao *preusmjeravanje između tokova simboličkog i fizičkog kretanja*, što odražava iskustvo života u pokretu (Morley, 2006):

Uskoro moramo krenuti u arena centar, stoga vadim mobitel i otvaram Instagram da budem u toku s time što su ljudi koje pratim radili večer prije. Ulazim u aplikaciju Bolt da pozovem taksi. Izlazimo iz zgrade i konstantno provjeravam aplikaciju da vidim kad stiže taksist. Cijelu vožnju taksijem provodim listajući TikTok. Stižemo u Arena Centar. Spremam mobitel u džep. (Zoran)

Konačno, ističe se tip korištenja koji opisujemo kao *prepuštanje skrolanju vođeno notifikacijama*:

Mobilet sam ostavila pokraj sebe na prijateljevom radnom stolu. Pogledala sam kakve imam obavijesti i vidjela da imam obavijesti na snapchatu. Otvorila sam te obavijesti, a prijatelj je predložio da se idemo vozati autom i da odemo do McDonaldsa. (...) Dok je on tražio ključeve od auta ja sam gledala što ima na tiktoku. Sjetila sam se da pogledam imam li kakvih novih e-mailova i vidjela da imam samo obavijesti od pinteresa i WEBTOON-a. (Zinka)

Navedena tri generalna tipa skrolanja mogu se javiti u dnevničkom zapisu jedne osobe, ovisno o konkretnoj situaciji. Ipak, dnevnici pokazuju kako postoji i individualna sklonost pojedinom tipu, za što su potrebne detaljnije analize. Navedeni tipovi pokazuju kontinuirano ispreplitanje svakodnevice i skrolanja, gdje se skrolanje koristi kao sredstvo navigacije kroz virtualne i stvarne prostore društva u pokretu (Morley, 2006).

„Beskonačno skrolanje“ kao izvor društvenosti

Kako pokazuju dnevnički zapisi, skrolanje je sastavni dio kretanja između raznoraznih tokova svakodnevnog iskustva (npr. tok misli, tok prometa, tok televizije), a odvija se na razmeđu raznoraznih redova realiteta (fizički i virtualni). To stalno uvezivanje raznoraznih tekstura iskustva jest i vještina koju možemo metaforički opisati kao prakse izrade kolaža ili kukičanja. Ipak, u toj naoko ambivalentnoj situaciji nazire se skrolanje kao važan izvor društvenosti. Korisnici skrolaju balansirajući između mogućnosti i ograničenja tehnologije, s jedne strane, i socijalne situacije korištenja, s druge strane, a kao što smo vidjeli gore, relevantne su i subjektivne potrebe i raspoloženje korisnika. Važan element mjesta skrolanja u medijskoj svakodnevici jest njegova ambijentalna komponenta, gdje se skrolanje uparuje s pozadinskim zvukovima ili se koristi kao izvor svjetla:

Tokom večere opet posežem za mobitelom jer dok jedem uvijek moram gledati neki video ili biti na društvenim mrežama. U kuhinji sam sama i sva svjetla su upaljena. (Zdravka)

Ambijentalnu komponentu sadrži i paralelno više ili manje pažljivo praćenje drugog medijskog sadržaja, poput televizije, čime se doprinosi rastućoj ambivalentnosti suvremenog medijskog iskustva, odnosno nejasnim granicama gdje ono počinje i završava. U situacijama kad su naši sudionici bili sami kod kuće, skrolanje im, uz pozadinski zvuk ili simultani sadržaj drugih medija, umanjuje osjećaj usamljenosti. Skrolanje postaje izvor

medijatizirane društvenosti u situacijama izmještenosti iz lokalne zajednice i fizičke udaljenosti od primarnih grupa:

Prvo ulazim u WhatsApp, čujem se sa sestrom koja mi je ostavila psa na čuvanje, nakon toga šaljem još par poruka prijateljima s kojim se čujem svaki dan (prepričavam im moj put iz Zagreba do Knina te potom izlazak s prijateljima koji ne studiraju u Zagrebu i također su došli doma za vikend). Nakon toga prelistavam Instagram kako bi bila u toka sa svojim prijateljima, gdje su i što rade za vikend. Potom ulazim u Twitter, koji koristim za pregled vijesti kao u Hrvatskoj tako i u svijetu. Nakon moje „jutarnje rutine“ napokon ustajem iz kreveta i odlazim u šetnju s psom. (Zita)

U gore citiranom dnevničkom zapisu skrolanje kao hod kroz različite aplikacije (WhatsApp, Instagram, Twitter) reprezentira oblike društvenosti osobe koja nastoji ostvariti osjećaj doma u stranom gradu. Skrolanje dobiva i značenje kontinuiranog poznatog medijskog okružja. Ono korisnicima omogućava da budu u poznatom okružju, s bliskim ljudima, i onda kad su fizički odvojeni od doma, tj. dok su na putu ili u šetnji:

Na mobitelu sam tad cijelo vrijeme jer putujem prema Zagrebu i jedini izvor zabave tokom puta je mobitel. Oko mene su svi putnici na mobitelu i prevladava relativna tišina. Koristim mobitel za slušanje glazbe i ponovno pisanje Dnevnika. Većinom vremena tokom cijelog puta sam na mobitelu pa ga niti ne ostavljam iz vidnog polja. Uz slušanje glazbe opet skrolam po društvenim mrežama i dopisujem se s dečkom i prijateljima. (Zdravka)

Skrolanje nam omogućava da, iako smo fizički odvojeni, budemo s bliskim osobama; primjerice, da provjerimo i doznamo jesu li dobro i na sigurnom:

Još uvijek poprilično pospana brzinski provjeravam poruke na WhatsAppu da provjerim gdje su mi prijatelji koji su sinoć bili samnom u izlasku i jesu li svi sigurno stigli doma te nakon toga palim TikTok. Listam po TikToku možda 30 minuta i to me uspava te tako zaspem s mobitelom u ruci. (Zoja)

Skrolanje kao oblik društvene participacije

Medijsko iskustvo danas podrazumijeva različite oblike praćenja događaja, što uključuje, primjerice, pogledavanje i oslušivanje, a ne samo predano gledanje ili čitanje. Pojedinci rutinski prelaze preko različitih obavijesti kako bi bili informirani o aktualnim događajima sve dok istovremeno kroz isto sučelje održavaju kontakt s bliskim osobama. Bivanje medijskom publikom tako postaje kompleksno iskustvo koje se isprepliće s različitim korisničkim praksama i oblicima interakcije, gdje se susreću i miješaju oblici socijalne interakcije s bliskim osobama, različitim institucijama, prakse informiranja o politici, sportu i drugim društveno ili privatno važnim događajima:

Budim se iz sna i dižem mobitel s poda pokraj kreveta. Gledam koliko je sati i imam li kakvih notifikacija. Odgovaram na poruke par prijatelja s kojima sam u kontaktu na dnevnoj bazi, zatim otvaram aplikaciju da vidim rezultate utakmica NBA lige od protekle noći. Palim televizor i odlažem mobitel. (Zoran)

Svakodnevna interakcija s bliskim osobama, kao dio skrolanja, sve je bliža različitim oblicima društvene participacije. One nadilaze granice eho-komora ili balona u koje su korisnici uvučeni kroz svoje primarne grupe i stvaraju temelje različitih oblika pripadnosti i identiteta, izvan uskih krugova. Skrolanje po različitom sadržaju (nakon čitanja privatnih poruka slijedi „listanje“ videa na TikToku), koji predstavlja odmak od linearne narativne strukture, tako odražava nelinearni karakter svakodnevice i miješanje sfera (svjetova) života u kasnoj modernosti, odnosno tekućoj modernosti (Bauman, 2011). Taj je proces posebno intenziviran za vrijeme pandemije bolesti COVID-19 kada se simultano u kućanstvima odvijao privatni obiteljski život uz istovremenu participaciju različitih članova obitelji u različitim oblicima javnog života (radu, obrazovanju itd.). Skrolanje tako postaje dodatni izvor osjećaja participacije u društvenom životu izvan fizičkih granica domaćinstva.

Skrolanje kao „poznato u novome“

„Uzbuđenje“ zbog novog ne pojavljuje se u praksama i iskustvima korisnika samo kao neizbježna posljedica skrolanja kao automatskog nizanja novih sadržaja na zaslonu mobitela, već odražava i prioritete i obrasce njihove društvenosti. Ona je izvor ontološke sigurnosti:

Nakon kasne večere, kuham kavu i bacam zadnji pogled na društvene mreže dok još traje pauza od rada. Dok radim mobitel mi stoji pored laptopa na stolu okrenut tako da vidim obavijesti iako su mi tonovi ugašeni da me mobitel ne ometa previše. Krajem oka vidim od koga je obavijest i ako me dovoljno zanima poruka koju sam primila ne ustručavam se prekinuti rad i uzet mobitel te odgovoriti. (Zlatka)

Tijekom skrolanja novost se javlja neodvojivo od poznatog. Praćenje „novosti“ na društvenim mrežama ili toga „što ima novo“ u nekoj grupi ili na informativnom portalu, sastavnica je, paradoksalno, osjećaja uobičajenosti i normalnosti:

S vremena na vrijeme provjeravam obavijesti na mobitelu, primjećujem da imam nove poruke na Instagramu, stoga otvaram aplikaciju i koristim ju nekoliko minuta. Pomoću Googlea pretražujem naziv i lokaciju jednog kafića te pregledavam njegove fotografije jer planiram tamo uskoro otići. Dobivam notifikaciju od jedne grupe na Facebooku, stoga ju otvaram i pregledavam komentare ispod te objave. (Zrinka)

Dok se u većini dnevničkih zapisa dosada ne spominje direktno, kod tipa korisnika koji se prepušta skrolanju vođenom notifikacijama, novost koju obećava skrolanje ti korisnici povezuju s priručnim sredstvom ublažavanja dosade:

Kada sam se vratila u boravak uzela sam mobitel i listala malo po TikToku. Tiktok mi je brzo dosadio pa sam odlučila otvoriti sve Snapchatove koje sam dobila i još malo provjeriti Instagram feed i priče. Vidjela sam da je YouTuber Dennis Domian objavio novi gaming video, te sam odlučila si ga upaliti na tv-u preko YouTubea. Gledala sam na TV-u preko YouTubea razne videoe koje gledam kada mi je dosadno. (Zinka)

Skraćivanje vremena i iskorištavanje vremena između drugih aktivnosti ispitanici također navode kao motivaciju za skrolanje. Iskorištavanje vremena povezuje se s paralelnim radnjama kao što je ručanje i „listanje“ TikToka, dok se skraćivanje vremena povezuje s laganim („praznim“), neobavezujućim sadržajem te mreže:

Danas sama ručam pa to vrijeme iskorištavam listajući po TikTok, to je inače i aplikacija koju najviše koristim jer mi nekim „praznim“ sadržajem krati vrijeme. (Zinka)

Tenzije oko skrolanja u pregovaranju pozornosti

Skrolanje poziva na prepuštanje toku društvenih medija gdje gubimo pojam o vremenu i prostoru. No, skrolanje ostaje predmetom kontinuiranih, često rutinskih odlučivanja o tome čemu posvetiti pozornost. Iako je stvar navike, prebacivanje pozornosti s okoline na mobitel i obratno nije posve automatsko, što čini svakodnevicu s medijima zahtjevnom, a mirnu okolinu tek povremenim postignućem. Evo što navodi naš ispitanik u opisu jedne takve tipične situacije:

Ne obraćam previše pažnje na mobitel pošto sam koncentriran na seriju koju gledam. Mobitel dignem ako zavibrira da vidim je li mi stigla kakva bitna notifikacija, ne odgovaram na poruke osim prijateljici koja mi je naglasila da me hitno treba oko bitne stvari. (Zoran)

Život sa skrolanjem uključuje različite oblike prisutnosti koji se međusobno smjenjuju, ovisno o kontekstu, kao i suptilne, subjektivne norme o tome što je primjerena prisutnost i kada nastupa zasićenje. Te se norme rutinski pregovaraju u danom trenutku:

Sjedam na kavu sa sestrom, ali nemamo više o čemu pričati pošto smo proveli zadnja 4 dana zaredom tako da oboje vadimo mobitele. Prolistam malo po Instagramu i odgovorim na poruke koje sam dobio za vrijeme „odsutnosti“ na snapchatu i Whatsappu. Zatim otvaram igricu naziva „2048“ kojom sam u kratko vrijeme postao opsjednut. Igram otprilike 40 minuta u komadu ne mareći za svijet oko sebe ili druge notifikacije koje mi pristižu. Šurjak stiže do shopping centra pa spremam mobitel jer se vraćamo unutra. (Zoran)

Skrolanje postaje povod za intenzivnije nadziranje pozornosti i razmatranja prisutnosti kao društvene norme:

Nakon gledanja tiktokova brzinski pregledavam poruke koje uglavnom ignoriram tokom cijelog dana jer na njih odgovorim u svojoj glavi i samo izađem. Dogovaram se s prijateljicom za kavu te potom gasim mobitel jer se trudim što manje vremena provoditi na njemu kako ne bih izgubila pojam stvarnosti što primjećujem da mi se počelo događati jer neko utočište tražim u virtualnom svijetu. (Zita)

Izbjegavanje mobitela smjenjuje prešutno sporazumno skretanje pozornosti na skrolanje. Istovremeno se „stalna dostupnost“ pojavljuje kao prešutno pravilo. Neke aktivnosti, poput zabave s prijateljima, imaju prednost pred skrolanjem:

Odlazim prijateljici na rođendan, mobitel pogledam svakih dvadesetak minuta samo da vidim imam li kakvih poruka ili drugih bitnih notifikacija. Uglavnom se koncentriram na zabavu. (Zoran)

Skrolanje pruža ispitanicima priliku da izbjegnu neku neugodnu ili nepoželjnu interakciju, pri čemu im bijeg u skrolanje i dopisivanje s prijateljima omogućava da vrijeme provedu s onima s kojima se osjećaju ugodnije nego u neposrednom društvenom okružju, naročito u skućenim prostorima kao što je automobil tijekom vožnje:

Nakon završene kupovine sjedamo u auto i krećemo kući. Cijelu vožnju koja traje otprilike sat i pol vremena provedem dopisujući se s prijateljima i listanjem svih društvenih mreža koje imam. Kasnije spremam mobitel jer smo stigli na groblje. (Zoran)

Obrasci socijalne ugone i neugode ne slijede nužno pretpostavku bliskosti unutar primarnih grupa. I primarne grupe, pokazuje se, mogu biti izvor socijalne neugode gdje se skrolanje javlja kao zgodan alat za „bijeg“ od socijalnih pritisaka neposrednog okružja. Taktike koje ispitanici koriste u nošenju s društvenim pritiscima „ostajanja u toku“ s informacijama s društvenih medija uključuju reduciranje interakcije na brzo „pregledavanje“ sadržaja, uz izbjegavanje uključivanja u duge razgovore:

Kako sam gledala tu objavu, iskočile su mi i neke druge, i njih pregledavam i čitam komentare, no ne sudjelujem u raspravama, već zatvaram aplikaciju i ostavljam mobitel na stolu u dnevnom boravku jer moram nešto obaviti. (Zrinka)

Samostalno isključivanje iz skrolanja, kao pokušaj uspostavljanja kontrole nad pozornošću, uočavamo i u „okretanju“ ekrana:

Negdje oko 3:15 sam odlučila odložiti mobitel i ići spavati jer sam bila umorna. Oko 3:17 sam dobila obavijest na instagramu da neka osoba snima live, te sam se tu okrenula na drugu stranu mobitela da ne razmišljam o mobitelu i da ga ne uzimam. (Zinka)

Premještanje pozornosti sa skrolanja na ukućane i neposrednu socijalnu okolinu još je jedna od taktika izbjegavanja ili reduciranja intenziteta skrolanja, ali i balansiranja između sukobljenih zahtjeva za pozornošću između skrolanja i neposrednog društvenog okružja.

Koristim Whatsapp za dopisivanje s prijateljima o temama iz privatnog života. Na Instagramu i Facebooku pregledavam nove objave te poneke i „lajkam“, a zatim načinim nekoliko fotografija svog psa. Pri tome mi fokus nije isključivo na mobitelu, nego istovremeno komuniciram sa svojim ukućanima. Na televiziji počinjem gledati Supertalent te ostavljam mobitel kraj sebe. Ponekad ga uzmem kako bih otvorila nove poruke na Instagramu i Whatsappu, ali ga većinom držim pokraj sebe na kauču. (Zrinka)

Skrolanje podrazumijeva i aktivno premještanje pozornosti ne samo s linearnog toka prikazanog na ekranima mobilnih telefona na fizičku okolinu već i skretanje pozornosti s

tokova jednog na tokove drugog uređaja. Korisnik tako nastoji uskladiti virtualni i fizički svijet (uključujući senzornu harmoniju), odnosno kakofoniju tokova prilagoditi vlastitim potrebama ili socijalnom kontekstu života u pokretu (Morley, 2006):

Dolazim kući, sjedam u fotelju i palim si seriju na Netflixu (Warrior nun). Pogledala sam dvije epizode serije, a dok sam gledala seriju na pametnom satu čitam poruke koje mi dolaze, uglavnom opet od prijatelja s kojima se čujem svaki dan. Prepričavaju mi kako su proveli svoj dan te se potom dogovaramo kad i gdje ćemo se naći kad se ja vratim u Zagreb. (Zita)

Posezanje za mobitelom radnja je koja se ponavlja iz dnevnika u dnevnik; simbolički obilježava momente u kojima se mijenja fokus pozornosti s fizičke okoline na virtualno. Slično tome, odlaganje mobitela ili spremanje u džep simbolizira promjenu fokusa s virtualnog na fizičko.

Analizirani zapisi u dnevnicima sugeriraju da su granice između svjetova života u kojima mladi žive svoju svakodnevnicu sve fluidnije. Te su granice artikulirane upravljanjem komunikacijskim tokovima. Korisnik medija sve više ima ulogu sličnu ulozi prometnog policajca u gradskom prometu koji, pod pritiskom vremena i količine i raznolikosti prometala, propušta neke i zaustavlja druge tokove. Pojedinci to čine u skladu sa subjektivnim raspoloženjem te važući između različitih društvenih prioriteta i zahtjeva. Svoje odluke donose rutinski i brzo, gotovo bez razmišljanja ili bez puno razmišljanja. No, one se oslanjaju na vještine koje su stečene kroz dulje vrijeme, iskustvom kretanja u multi-medijskom okružju te su svakodnevnim ponavljanjem postale podrazumijevane i nevidljive. Primjerice, vještine prelaženja ili tapkanja prstom po ekranu najprije su bile nove i nespretne, a potom uobičajene i integrirane s drugima. Bezbrojne dnevne brze odluke o tome kojoj objavi ili interakciji pružiti koliko pozornosti i kakvu pozornost, iako u velikoj mjeri rutinske, i dalje uključuju i kritičko sagledavanje svakodnevice, što se očituje upravo tijekom prebacivanja između okoline i skrolanja, odnosno svijeta života koji u danom trenutku ima prioritet.

ZAKLJUČAK

Pojava i popularizacija društvenih medija na mobitelima potaknule su reviziju stečenog znanja o odnosu medija i publika u kontekstu digitalne komunikacije, ali i otvorila neka stara pitanja u novom ruhu. Prvo, kao i sa svim prethodnim generacijama medija, popularizacija skrolanja potaknula je već predvidljivu moralnu paniku (primjerice, bojazan da korištenje mobitela urušava interakciju uživo). Drugo, skrolanje je donekle modificiralo tradicionalnu funkciju medija, poput informiranja; ono sada podrazumijeva dodatni trud korisnika oko filtriranja ponuđenih irelevantnih sadržaja do mjere u kojoj pristajemo na rizik da pritom propuštamo potencijalno bitne informacije. Treće, skrolanje je stvorilo nove vrijednosti, poput proširene društvenosti, tj. održavanje dvojake prisutnosti (u fizičkom i virtualnom prostoru); time je potaknulo omekšavanje naslijeđene norme ponašanja, poput isključive prisutnosti u jednom prostoru odjednom. Konačno, skrolanje je pluraliziralo pozornost, pokazujući da neposvećeno pogledavanje nije nužno manje vrijedno za

društvenu participaciju od fokusiranoga gledanja. Brzo i automatizirano prebacivanje s fizičkih prostora na virtualne prostore i obratno proizlazi iz prosudbi o prioritetima (primjerice, odlučivanjem između posvećenosti prisutnim drugima ili društvenog zahtjeva da se prate društveni mediji) te kultiviranju sažetosti i brzine za digitalne sadržaje koji više od toga često ni ne traže.

Do navedenih smo zaključaka došli najprije teorijskim istraživanjem u kojem smo ustvrdili da je skrolanje najkorisnije shvatiti kao nastavak povijesnog razvoja televizijskog toka i smetenog pogleda kao tropa iskustva multimedijskog okružja. Televizijski tok uveo je temeljnu prezentacijsku logiku (smijeh u humorističnim serijama, *jingle* u vijestima), s osobitim posljedicama za participaciju kroz karakterističan način konzumacije medija (u stalnom pomaku, odnosno distrakciji), razumijevanja sadržaja (kao isječaka raznolikih, često nesumjerljivih sadržaja pomiješanih u niz bez ukupnog početka i kraja) i djelovanja/interakcije s drugima (s distancom, posredno i estetizirano). Ako je televizijski tok preferirao smeteno gledanje, skrolanje podrazumijeva još zamagljeniji odnos medija i publika. Za razliku od publika toka, korisnici mogu donekle upravljati dinamikom skrolanja (kroz preferencije izvora i brzinu pomaka prstom po zaslonu), ali je svaki sadržaj skrolanja predstavljen kroz uzbuđenje novosti, umjesto da je to posebna prilika, kao na televiziji (npr. živi prijenosi).

Kako smo ustvrdili u našoj empirijskoj analizi dnevnika korištenja mobitela među studentima kojima je skrolanje formativno medijsko iskustvo, skrolanje je već sastavni dio kulture kretanja kroz aktivnosti i iskustva svakodnevnog života. Naši se ispitanici između redova stvarnosti (virtualno, fizičko) i svjetova života (dom, obrazovanje) prebacuju rutinski te specifične tipove i razlike u skrolanju koje smo utvrdili u analizi dnevnika vidimo kao dio taktičkog nošenja ispitanika sa svakodnevnim dvojakim i konfliktnim pritiskom održavanja prisutnosti u neposrednoj okolini i u virtualnom prostoru kao kompetitivnim izvorima društvenosti i društvene participacije. Primjerice, skrolanje postaje dijelom interakcije sa suprisutnim drugima (ili kako bi njihovu prisutnost dozvali u trenucima samoće) te s vremenom omekšava naslijeđene norme ponašanja.

Naizgled trivijalno, skrolanje je zapravo važno mjesto pregovaranja odnosa korisnika, medija i društva. Prema tvrdnjama Morleya (2006), prakse korisnika imaju vrijednost kreativnog prilagođavanja tehnologije zahtjevima kulturno specifičnih vrijednosti svakodnevice, ali u okvirima mogućnosti ponuđenih samim dizajnom i tehničkim kapacitetima uređaja. Kao što je istaknula Hermes, „Ljudi su racionalni društveni akteri koji će u okviru ograničenosti dostupnih prostora i sredstava imati dobre razloge za to da rade ono što rade, čak i ako ti 'dobri razlozi' ne mogu uvijek biti jasno istaknuti ili artikulirani“ (2009, str. 518). Eventualno odgađanje znanstvene analize fenomena skrolanja samo zapravo „zama-gljuje dosta korisnikova vremenskog, društvenog i afektivnog rada“ (Hjorth i Richardson, 2014, str. 33).

Oslanjanje na informacijske i komunikacijske tehnologije danas omogućuje isprepletanje tokova aktivnosti na način da, primjerice, skrolamo dok radimo, odnosno radimo skrolajući. Stoga su i granice između inače razdvojenih sfera života (dom, posao, škola,

rad, dokolica, rekreacija i zabava) manje jasne nego prije. Umanjivanjem vrijednosti nepodijeljene pažnje za fizički/društveni prostor, karakteristične za medijske upotrebe u predigitalno doba, prednost u doba dominacije digitalne/mrežne komunikacije dobiva brzo i neposvećeno skrolanje po nizanim sadržajima bez ukupnog početka i kraja, što doprinosi polaganom, ali trajnom, redefiniranju pozornosti, prisutnosti i participacije.

Literatura

- >Ang, I. (1996). *Living Room Wars: Rethinking Media Audiences for a Postmodern World*. Routledge.
- >Bauman, Z. (2011). *Tekuća modernost*. Naklada Pelago.
- >Carpentier, N. (2011). New Configurations of the Audience? The Challenges of User-Generated Content for Audience Theory and Media Participation. U V. Nightingale (ur.), *The Handbook of Media Audiences* (str. 190–207). Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444340525.ch9>
- >Čuvalo, A. (2016). 'Dailiness' in the New Media Environment: Youth Media Practices and the Temporal Structure of Life-World. *Medijska istraživanja*, 22(1), 65–86.
- >Ellis, J. (1982). *Visible Fictions: Cinema, Television, Video*. Routledge & Kegan Paul.
- >Englesko-hrvatski rječnik (1991). Školska knjiga i Grafički zavod Hrvatske.
- >Gergen, K. (2002). The Challenge of Absent Presence. U J. E. Katz i M. Aakhus (ur.), *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance* (str. 227–241). Cambridge University Press.
- >„Guardian” (2017). 'Our Minds Can Be Hijacked': The Tech Insiders Who Fear a Smartphone Dystopia. Preuzeto 01. 12. 2022., s <https://www.theguardian.com/technology/2017/oct/05/smartphone-addiction-silicon-valley-dystopia>
- >„Guardian” (2018). *Social Media Copies Gambling Methods 'to Create Psychological Cravings'*. Preuzeto 01. 12. 2022., s <https://www.theguardian.com/technology/2018/may/08/social-media-copies-gambling-methods-to-create-psychological-cravings>
- >Hepp, A. i Couldry, N. (2017). *The Mediated Construction of Reality*. Polity Press.
- >Hermes, J. (2009). Media, Meaning and Everyday Life. U S. Thornham, C. Bassett i P. Marris (ur.), *Media Studies: A Reader* (str. 514–521). Edinburgh University Press.
- >Hjorth, L. i Richardson, I. (2014). *Gaming in Social, Locative and Mobile Media*. Palgrave Macmillan.
- >Jovicic, S. (2021). Scrolling and the In-Between Spaces of Boredom: Marginalized Youths on the Periphery of Vienna. *ETHOS*, 48(4), 498–516. <https://doi.org/10.1111/etho.12294>
- >Katić, K. i Krajina, Z. (2014). Društvena obilježja „odsutne prisutnosti” u korištenju mobitela u javnim gradskim prostorima. *Medijske studije*, 5(10), 70–86.
- >Kingwell, M. (2019). *Wish I Were Here: Boredom and the Interface*. McGill-Queen's University Press.
- >Krajina, Z. (2014). *Negotiating the Mediated City: Everyday Encounters with Public Screens*. Routledge.
- >Lupinacci, L. (2021). 'Absentmindedly Scrolling Through Nothing': Liveness and Compulsory Continuous Connectedness in Social Media. *Media, Culture & Society*, 43(2), 273–290. <https://doi.org/10.1177/0163443720939454>
- >Mathieu, D. i Pavličková, T. (2017). Cross-Media Within the Facebook Newsfeed: The Role of the Reader in Cross-Media Uses. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, 23(4), 425–438. <https://doi.org/10.1177/1354856517700383>
- >Moores, S. (2014). Digital Orientations: “Ways of the hand” and Practical Knowing in Media Uses and Other Manual Activities. *Mobile Media & Communication*, 2(2), 196–208. <https://doi.org/10.1177/2050157914521091>
- >Morley, D. (2006). *Media, Modernity and Technology: The Geography of the New*. Routledge
- >Morley, D. (2017). *Communications and Mobility: The Migrant, the Mobile Phone, and the Container Box*. Wiley-Blackwell.
- >Odell, J. (2019). *How to Do Nothing: Resisting the Attention Economy*. Melville House.
- >Paasonen, S. (2021). *Dependent, Distracted, Bored: Affective Formations in Networked Media*. MIT Press.

- >Patton, M. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Sage.
- >Pew Research (2019). *Defining Generations: Where Millennials and Generation Z Begins*. Preuzeto 01. 12. 2022., s <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/>
- >Savolainen, R. (2007). Filtering and Withdrawing: Strategies for Coping With Information Overload in Everyday Contexts. *Journal of Information Science*, 33(5), 611–621. <https://doi.org/10.1177/0165551506077418>
- >Scarcelli, C. M. (2022). Smartphones Beyond Addiction. U M. Drusian, P. Magaudda i C. M. Scarcelli (ur.), *Young People and the Smartphone: Everyday Life on the Small Screen* (str. 107–125). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-06311-4_7
- >Seale, C. (2018). *Researching Society and Culture*. Sage.
- >Silverstone, R. (2007). *Media and Morality: On the Rise of the Mediapolis*. Polity.
- >Simmel, G. (2001). *Kontrapunkti kulture*. Jesenski i Turk.
- >Williams, R. (1990). *Television: Technology and Cultural Form*. Fontana.
- >Woodman, D. i Wyn, J. (2015). Class, Gender and Generation Matter: Using the Concept of Social Generation to Study Inequality and Social Change. *Journal of Youth Studies*, 18(10), 1402–1410. <https://doi.org/10.1080/13676261.2015.1048206>

“INFINITE SCROLL” AND THE PRACTICES OF NEGOTIATING ATTENTION IN THE USE OF SOCIAL MEDIA ON MOBILE PHONES

Zlatan Krajina :: Antonija Čuvalo

ABSTRACT *This paper explores how mobile phone users negotiate attention through the interaction with social media on mobile phones where content is presented through the so-called infinite scroll or endless generation of new content aiming to keep the user online. Our review of existing literature defines “scroll” as a historical successor of television “flow” as the key mode of content presentation and distracted viewing. Our empirical research, however, discloses some hitherto less-known dimensions of such media use. We collected journals from 24 undergraduate students of media at the Faculty of Political Science in Zagreb. Our analysis shows that skills of quick and brief communication allow our participants to respond meaningfully to the double pressure to maintain presence in both social and media space. They shift across these spaces routinely, not abandoning any of them ever fully, which leads them to negotiate norms of behaviour.*

KEYWORDS

MOBILE PHONE, SCROLL, ATTENTION, FLOW, SOCIALITY

Authors' note

Zlatan Krajina :: Department of Media and Communication, Faculty of Political Science, University of Zagreb :: zlatan.krajina@fpzg.hr

Antonija Čuvalo :: Department of Media and Communication, Faculty of Political Science, University of Zagreb :: antonija.cuvalo@fpzg.hr